

IK, JAMES ENSOR
 Museum voor Schone Kunsten Gent,
 8 mei - 28 juni.
 Rijksprentenkabinet Amsterdam,
 11 juli - 27 september.

Als men het geringe aantal tentoonstellingen dat gewijd is aan Ensors tekeningen en grafisch werk samentelt, dan is het niet verwonderlijk dat dit belangrijk onderdeel van zijn oeuvre bij het grote publiek nagenoeg onbekend is. Het Museum voor Schone Kunsten te Gent zag dit jaar een concrete aanleiding om dit euvel te verhelpen. In 1985 werden 2 monumentale tekeningen uit de collectie van het museum toevertrouwd aan de goede zorgen van restaurateur P.M. Poldervaart van het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. De restauratie was een hachelijke onderneming. De tekeningen — zwart krijt op papier — waren gekleefd op linnen, een materiaal dat krimpt bij vochtigheid. Doordat papier onder dezelfde omstandigheden precies uitzet, waren barstjes en scheurtjes ontstaan. Met succes werd het papier van het linnen verwijderd en op een nieuwe ondergrond (3 dagen samengeperst japans papier) aangebracht en werden de spieramen vervangen. Later werden nog 2 kleinere tekeningen uit de verzameling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten Brussel op dezelfde wijze gerestaureerd.

Als wederdienst beloofde het museum van Gent een grote tentoonstelling op te zetten rond Ensors tekeningen en grafisch werk. Deze loopt nu te Gent en gaat daarna naar het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

De tentoonstelling beperkt zich tot de jaren 1880-1895, de periode waarin Ensor het meest creativiteit aan de dag legde. De kunstenaar zelf hechtte veel belang aan zijn tekeningen, niet alleen als studies maar ook en dit met de tijd steeds meer, als zelfstandig uitdrukkingsmiddel.

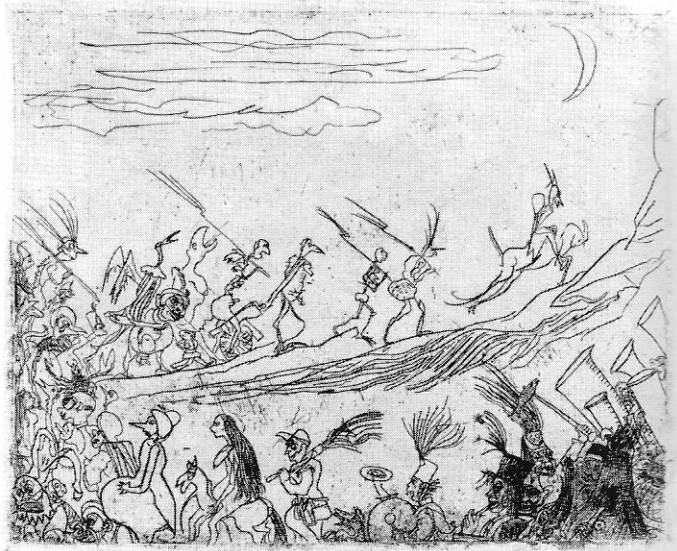
Uit de periode 1880-1885 zijn vele studies bekend van figuren, interieurs en straattaferelen. Soms komen op één blad verschillende afbeeldingen voor, als losse indrukken van de realiteit, haastig door het oog van de meester geregistreerd en in enkele rake bewegingen, op vrij picturale manier neergezet. Vanaf 1885 zien we een zowel inhoudelijke als stilistische ommekeer. Zijn werk — ook zijn schilderijen — krijgt een meer fantastisch karakter. Een horror vacui laat zich gelden. Het totaaloppervlak van zijn tekeningen is gevuld met fabuleuze wezentjes die uit het licht of het donker opduiken.

Zijn tekenstijl wordt lineair: de composities zijn opgebouwd uit weefsels van delicate, met zwart krijt getrokken lijntjes die in de heldere zones soms totaal lijken op te lossen.

Ensors bijna impressionistische bezorgdheid om het licht blijkt uit de ondertitel van een reeks tekeningen uit 1885-86, die tijdens de huidige tentoonstelling voor het eerst sinds 100 jaar weer in hun geheel kunnen bekeken worden, nl. de Aureolen van Christus of Gevoeligheden van het licht. Ondanks de vaalbruine teint die ze met de jaren hebben verkregen blijven het door de hierboven beschreven tekentechniek, meesterwerken van lichtwerking.

In die tijd werd Ensors talent niet unaniem door de critici erkend. In de Aureolen identificeerde hij zich dan ook — we weten dat een zeker narcisme hem niet vreemd was — met de Christusfiguur, als eenzame onbegrepen.

Naar het eind van de jaren '80 toe krijgen de fantastiek en het karikaturale de overhand. Waar ze er vroeger slechts sporadisch in voorkwamen, wordt Ensors wereld nu overheerst door skeletten, maskers en monsters. Zijn werken krijgen titels die religieus of mythologisch aandoen maar in werkelijkheid aan de ongebreidelde fantasie van de meester zijn ontsproten. Of wat dacht u van: Moines exaltés réclamant le corps du théologien Sus-ovis

James Ensor: De Hellevaart, 1886, Ets, 210 x 258 mm.
 Privé-verzameling. (Foto: Piet Ysabie, Gent).

malgré l'opposition de l'évêque Friton ou Friston. Een analyse van dit werk door prof. M. de Maeyer bracht aan het licht dat het op twee verschillende tijdstippen werd gerealiseerd. Het centrale deel stamt uit zijn academietijd en contrasteert door zijn realistische, gecondenseerde vormgeving met de omliggende, schijnbaar uit kant gewezen figuratie. Hij anti-dateerde het geheel alsof hij wou laten uitschijnen tot welk onmiskenbaar meesterschap hij op jeugdige leeftijd reeds in staat was. Ensors bekommernis om zijn eigen persoon en nagedachtenis blijkt ook uit de reden waarom hij op het toppunt van zijn artistieke loopbaan begon te etsen. Men weet dat hij terugschrok voor de vergankelijkheid van de verfmaterie. In de stevige koperen platen en de onaantastbare inkten zag hij de vereeuwiging van zijn genie.

Een vakman op dit gebied, was hij niet. Hij etste op intuïtieve manier en het drukken zelf liet hij aan anderen over. Ensor experimenteerde ook met droge naald, een techniek die zich goed leende voor zijn subtiele lijnenspel en waarin zijn meest gevoelige prenten tot stand kwamen.

In zijn grafisch werk geeft Ensor de natuur weer in lijnarabesken als vormgevend element. Dit procédé was hem welbekend door de Japanse prenten en chinoiserieën die hij in zijn jeugd in het snuisterijenwinkeltje van zijn moeder aantrof.

Na de periode 1885-90 wordt de speels-decoratieve contourtekening in zijn tekeningen en etsen systematisch herhaald. Het is de tijd van de grote massaferelen die narratief en satirisch worden weergegeven. Alhoewel technisch perfect en inhoudelijk boeiend, bieden ze niet meer de spanning van zijn vroegere verwezenlijkingen.

Terwijl Ensors artistieke dood zich aankondigde, bloeide de waardeering voor zijn oeuvre op. Dat Ensor ondanks zijn overgrote bekendheid nog steeds kan blijven verbazen wordt met deze tentoonstelling ruimschoots bevestigd.